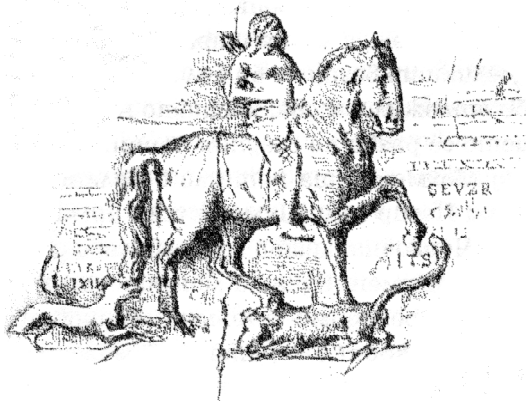

АРХЕА®

**СТРАТЕГИЯ ЗА ОПАЗВАНЕ
И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА
КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО
НАСЛЕДСТВО В
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

I

ОСНОВНИ НАСОКИ

СФЕРА®

2003

© Ассоциация АРХЕА

© СФЕРА ИК, 2003 г.

I S B N 954-9803-07-4

СТРАТЕГИЯ ЗА ОПАЗВАНЕ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

.I.

ОСНОВНИ НАСОКИ

ВЪВЕДЕНИЕ

Нашата инициатива идва да насочи творческата енергия и воля на всички съпричастни (учени, културни дейци, общественици, политици и др.) към ново осъзнаване на културно-историческото ни наследство (КИН) като национален капитал, който следва да се развие в една модерна индустрия.

Разработването на цялостна “Стратегия за опазване и устойчиво развитие на културно-историческото наследство в Република България” е сложен и многопосочен процес. Нужни са интердисциплинарни познания в много области и задълбочено познаване на съвременните интеграционни процеси.

Предвид извънредната ситуация у нас в областта на КИН нашият екип разработи “Основни насоки” на “Стратегия за опазване и устойчиво развитие на културно-историческото наследство в Република България”. Те следва внимателно и задълбочено да се анализират и доразработят в една стратегическа програма.

“Основните насоки” са исторически обосновани и съобразени със съвременните реалности, с оглед съхраняване на нашата национална и културна идентичност в днешния интегриран и бъдещия глобален свят.

В процеса на работата бяха анализирани досегашното развитие у нас, световният опит и съвременните тенденции в тази сфера. Особено внимание бе отделено на днешното състояние и породилите го причини.

Постарахме се да обобщим същественото от множеството форуми и дискусии, посветени на културната реформа.

Внимателно проучихме и публичните изяви на заинтересованите лица през последните няколко години. С повишено внимание прегледахме материалите от печатните медии.

Голямо внимание бе отделено на документите (доклади, препоръки и др.) на Съвета на Европа (СЕ), Европейския Съюз (ЕС) и тези на нашите

учени.

Всичко това след внимателно съотнасяне към Конституцията и международните актове по които Република България (РБ) е страна бе компилирано, синхронизирано и оформено в предложените на вниманието Ви “Основни насоки”.

Последните представят едно възможно развитие на КИН в съвременната реалност в национален, европейски и световен контекст.

КИН - ПРЕДМЕТ / ПОНЯТИЯ

Нашата култура, чието ценно достояние са културно-историческите ценности, се отличава от тези на съседните народи с ред характерни особености. Важни нейни отлики са богатото и разнообразно културно наследство и дълбоките културни слоеве върху които израства.

Поради особеното си географско положение нашата земя от дълбока древност е кръстовище за много народи. Върху нея възникват едни от най-старите култури в Европа и света.

Близостта със земи, в които се развиват стари култури, превръща нашата в арена на влиянието им. Нашата земя става мост между Изтока и Запада (в Евразия), възел между два континента и три морета, а нашата култура - посредница между културите на древни и високоразвити народи.

Всичко това предопределя голямото значение на културно-историческото ни наследство не само за родната, но и за европейската и световната култура.

Понятието културно наследство е съставно на понятието култура.

Най-общо представена културата включва културното наследство и съвременната култура.

Самото понятие култура е трудно определимо. Множеството определения се простират между две крайности.

Тясното разбиране на понятието култура включва всички видове художествени дейности и произведенията им.

Широкото разбиране включва всички ценности и практики, които са проникнати от формите на човешкото поведение.

За различни цели днес се използват различни формулировки на понятието култура, но тенденцията е културата да не се ограничава само до интелектуалната култура (изящни изкуства, музика, танци, театър, литература и др.), а да обхваща и популярната и ежедневната култура (широката култура).

Характерно диференциране на културата на материална и нематериална се прави с оглед спецификата на ценностите.

Материалната култура включва всички материални свидетелства, явяващи се изразни средства на културното развитие на обществото.

Нематериалната култура се свързва с нематериалните изразни средства. Тук попадат обичаите, песните, танците, ритуалите, фолклора и т.н.

Културните ценности са онези материални и нематериални свидетелства на културата, имащи висока културна стойност.

Културните ценности се категоризират според значението си за световната, националната или местната култура. Общоприетите категории съответно са - световно, национално и местно значение.

На базата на тези категории обикновено се налага и защитен (юридически) статут и режими на опазване, популяризиране и разпространение.

В контекста на широкото разбиране за понятието култура, понятието историческа ценност се явява съставно на понятието културна ценност. Затова в практиката често се използва само последното.

Понякога обаче се използват и понятията историческа ценност, културно-историческа ценност и културно-историческо наследство. В тези случаи се има предвид тясното разбиране на понятието култура.

КИН - ДОСЕГАШНО РАЗВИТИЕ

КРАТЪК ОБЗОР

Първооткриватели на богатото ни културно-историческо наследство са прекосяващите страната чужденци - учени и пътешественици. Още през XV-XVIII в. те обръщат внимание на множеството старини, осеяли страната ни.

През XIX в. интересът на европейския свят към България се повишава и утвърждава.

Начало на сериозното изследване на българските старини поставя унгарският пътешественик - географ, етнограф и художник Феликс Каниц. Той пръв проявява научен интерес и се опитва да изясни произхода на някои от тях.

Делото му е продължено от чехите Константин Иречек и Карел Шкорпил. Иречек разглежда старините предимно като историк, а Шкорпил ги разкрива като археолог.

Заслугите на последните трима са големи, техните изследвания са етап в развитието на историческите ни науки.

Турските властници също проявяват засилен интерес и... сричат много могили, долмени и древни градежи.

С подчертан интерес към старините ни са и немалко от чужденците, намиращи се в страната.

По време на освободителните войни, заедно с руските войски, по нашите земи бродят техни археоложки мисии.

Този период бележи началото на научната дейност в сферата на КИН. Силният интерес на чужденците е най-вече свързан с търсенето на ценности.

След Освобождението земите ни стават арена на треска за злато.

Големите преселнически вълни, по време и след войните, причиняват допълнителното и разрастване.

През 20 век се наблюдават нейни бумове, редуващи се през около 30 години, обхващащи целия Балкански полуостров. При тази обстановка много старини се рушат и унищожават.

Наред с това се наблюдава и активизиране на нашите изследователи (учени и общественици), посветили се на историческите науки.

Плод на труда им са Законът за издирване на старини и за спомагане на научни и книжовни предприятия, Законът за старините, Наредбата-закон за запазване на старинните постройки в населените места и други актове.

С тях е въведена равнопоставеност на собствеността върху старините (КИЦ), регламентирани са вече създадените археоложки дружества и книжовните предприятия. Поставени са и основите на научната дейност в областта на старините (КИН) и са основани първите музеи. Усилено започва формирането на сбирки.

Характерни за този период са силният обществен интерес и общественото участие и всеотдайността на нашите учени.

Мерките се оказват ефикасни и стихийното рушене на старините затихва.

След 09.09.1944 г. започва жестоко преследване на “враговете народни”. Кървавият въртоп поглъща много учени, общественици и политици. Притежаваните от тях културни ценности се изземват в полза на новата власт... През следващите години последната е заета с укрепването си.

Със Закона за отменяне на всички стари закони са отменени и тези за старините.

Следва национализацията. Усилено продължава и експроприирането на културни ценности.

В тази обстановка голяма роля за опазване на културно-историческото ни наследство имат нашите изследователи. Те се стараят да поставят грубото складиране на ценностите на научни основи.

През 1952 г. са обнародвани Постановление № 1608 на МС “относно мерките, които трябва да се вземат за запазване паметниците на културата и развитието на музейното дело в страната” и Инструкцията за приложението му, но те както и последвалите ги Постановление № 165 на МС “за опазване паметниците на културата и развитието на музейното дело у нас”, Правилникът за приложението му, Законът за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ) и другите нормативни актове са плод на новата идеология.

Последната повелява културно-историческите ценности да бъдат национализирани, а историята контролирана.

Приетите актове са изцяло подчинени на целите и интересите на управляващите. Някои от последните, като заклетите ценители, подготвят нормите да са достатъчно мъгляви. Показателно е, че основното правно понятие “паметник на културата” не е точно формулирано и остава такова в продължение на повече от 35 години.

Приложението на тази правна мътилка е изцяло в ръцете на властимащите. Практиката им е нееднозначна...

При така наложените двойни стандарти правоимащите трупат уникални колекции, а останалите са принудени да се простят дори със семейните реликви (които трябва да напълнят музеите) или да ги укрят и тънат в страх...

Спецслужбите изцяло контролират наложения монопол.

Над 90% от циркулиращите ценности са в средите на номенклатурата.

Така нечии хранилища се пълнят със съдържание, а в главите на хората се наливат празни понятия...

През тези години музейните фондове са претърпени с над 5 000 000 единици. Отбелязваме фондовете, защото експозициите често са заети с тематични изложби - "БКП", "Димитров", "Коминтерна" и т.н.

На практика собствениците са лишени не само от безценните си реликви, но и от възможността да ги видят изложени.

Ненужното на идеологията се унищожава. Културно-историческото ни наследство е впрегнато в кервана на социализма и подкарано от партията към светлото бъдеще...

Въпреки всичко това не можем да пренебрегнем успехите на нашите учени относно издирването, опазването и популяризирането на културно-историческото ни наследство.

За съжаление и тяхната работа бе подчинявана на партийните повели, понякога налагащи им насоки, противоречащи на основните научни принципи. Това предопредели кампанияността и ограничеността на изследванията им и бе пречка за развитието на историческите науки.

Въпреки наложената им идеологическа рамка последните бележат сериозен напредък. Работи се многопосочно и постепенно се запълва мозайката от неизвестности за миналото на хората, обитавали нашите земи.

В следствие на мащабната дейност е изградена широка музейна мрежа. Многобирки са оформени към читалища и училища.

Създадени са национални културни институти (НХГ, НГЧИИ, НИМ и др.).

За 1300 годишнината от основаването на Българската държава е разгърната невиджана дейност. За период от няколко години е направено много за издирването, опазването и популяризирането на културното наследство на България.

Времето на социализма бе белязано от държавния монопол в сферата на КИН. В комплекс с проповядваната комунистическа идеология той нанесе силни поражения на националното съзнание. Хората постепенно се отчуждиха от КИН и закръгна националната им идентичност. Последната бе силно изместена от интернационалната идея.

През периода 1944-1990 година спрямо културното ни наследство се прилагаха избирателност, манипулации и фалшификации. Това бе пряко следствие от идеологията на управляващите.

Основен акцент бе поставен на наследството на Българската държава (681-1396) и годините на робството. Наследството на древната ни история бе на по-заден план, а това от новото време (1878-1944) бе подложено на разграбване, унищожение и фалшифициране, а оцелялото - предадено на забравата.

След края на 1989 г. сме свидетели на прехода от тоталитаризъм към демокрация и от планова към пазарна икономика.

Още в първите дни Народното събрание прие редица неотложни промени в законодателството. Последваха нова Конституция, нови закони и подзаконови актове, и редица промени в наследената нормативна база.

Немотията отприщи вълна от посегателства върху културно-историческите ценности. Явлението особено се разрасна след 1991 г. и обхвана цялата страна.

Последваха кръпки в НК и ЗПКМ, но това не реши проблема.

Стихийните набези постепенно станаха организирани и целенасочени. Обект на посегателства станаха могилите и некрополите.

Наред с всичко това станахме свидетели на мащабни по размерите си, но спорни по качество разкопки, предприети от археолозите в страната.

През 1995 г. бяха предложени промени в ЗПКМ. Проектът за това бе подложен на обществено обсъждане.

В разразилия се спор се откритоа две страни. Консервативно настроените целяха запазването на старите порядки и съществуващия държавен монопол. Те отстояваха това под благовидния предлог, че само така може да се съхрани културно-историческото ни наследство.

Надделя здравият разум. С приетите промени реформаторите ориентираха законодателството ни към това на развитите страни.

Едва сега след повече от 35 години бе точно формулирано понятието "паметник на културата", бе дадена свобода на колекционерите и премахнат държавния монопол от музейното дело.

Пазарът на културно-исторически ценности постепенно започна да излиза на светло. Нароиците се в началото антиквариати оредяха, но оцелелите придобиха европейски вид. Последва и първия аукцион.

За съжаление този процес протича бавно, възпрепятстван от консерваторите в научните, културните и политическите среди. Пречка за по-нататъшното развитие е липсата на реформа и остарялата нормативна база.

Нов опит за промяна на нормативната база бе предприет през 1999 г., но подготвения проект на Закон за музеите не можа да мине през парламента.

Липсата на реформа и адекватна правна уредба в тази сфера у нас са причините за натрупалите се проблеми през годините на прехода.

Настъпилите съществени изменения в собствеността и обществените отношения налагат нова роля на държавата в тази сфера.

От държавен монопол в дейностите по издирването, опазването, популяризирането и разпространението на културно-историческите ценности трябва да се премине към равнопоставеност на различните видове собственост и инициативи и в тази област.

Време е държавата да поеме своята регулираща роля и да осигури съхраняването на конституционните права на гражданите и охраната на обществения интерес.

В действащия "Закон за паметниците на културата и музеите" (от 1969 г.) не са намерили място основни конституционни постановки като неприкосновеността на частната собственост и равнопоставеността на

различните видове собственост и инициативите по издирването, опазването, популяризирането и разпространението на културно-исторически ценности.

Въпреки измененията и допълненията действащият закон е несъвместим с променената обществена среда. Той не съдържа механизми и съвременни норми за опазване на паметниците на културата, условия и стимули за активизиране на частната инициатива и в тази област, както и принципите за осигуряване на хармонизация с европейското законодателство.

ПРЕХОДЪТ ОТ ТОТАЛИТАРИЗЪМ КЪМ ДЕМОКРАЦИЯ (проблеми и причини)

За да изясним причините за сегашната ситуация в сферата на КИН трябва да разгледаме процесите на протичащия преход у нас.

От друга страна без познаване на предишното общество не е възможно изясняването на процесите на неговата трансформация.

В тази връзка ще започнем с кратка характеристика на двете системи (комунизма и капитализма).

Комунизмът е вид тоталитаризъм. При него политиката има върховенство и определя всички правила.

За запазване целостта на системата изключителна роля има доминиращата политическа култура и поради това специално внимание се отделя на идеологията.

Икономиката е централно планирана и подчинена на политиката.

Наличието на пазар (макар и ограничен) и естеството на пазарните отношения (търсене-предлагане) води до поява на сенчеста (черна) икономика която, запълва нишите които не е покрила планираната икономика.

Проявите на сенчестата икономика са многопосочни и на всички нива. Някои изследователи дори твърдят, че цялата икономика от горе до долу е била пронизана от тъмните пазарни сили.

Насилственото ограничаване на предприемачеството само довежда до преместването му към управляващата сфера, но не и изчезването му.

В България тоталитаризмът беше успял (не бе провалил се), защото в неговата политика фигурираха привлекателни за народа ценности (заеотост, приемлив жизнен стандарт, дезангажираност относно големите проблеми).

Хората, затворени в своето съществуване със своите малки радости, не трябваше, а и те не желаеха да мислят за големите проблеми. За тях имаше кой да мисли...

Този културен отпечатък е дамгосал общественото съзнание и много трудно се променя. В същото време съвременната реалност благоприятства неговата устойчивост. Носталгията по загубените малки радости е факт (особено у по-възрастните).

В капиталистическия тип общество икономиката е водеща. Тя осигурява

целостта на системата, определя начина на функциониране и регулацията на пазара и социалната интеграция.

Тук пазарът има универсална роля. Той от една страна регулира икономическите отношения, а от друга страна социалните такива (пазара на труда). Така пазарът е отговорен както за регулацията на обществената система, така и за социалната интеграция на индивидите.

У нас комунизмът не рухна, той се саморазгради!

В България липсваха демократичните течения и процеси, проявили се в централноевропейските държави. У нас нямаше героични действия на опозицията, дори нямаше опозиция. У нас нямаше благодатна почва за демокрацията. (Днешната действителност ни доказва твърде болезнено това.)

В България за сравнително кратък период се смени стария политически режим и се изгради процедурна демокрация.

(Съществуват различни концепции за демокрацията, но всички могат да се сведат до две основни.

Първата е процедурната демокрация (слаба), характеризираща се с демократични норми на политическия процес.

Втората е съдържателната (консолидираната) демокрация, където демократичните условия са следствие от демократичното управление.)

Отдавна са факт плурализма, политическите партии, гражданските обединения, всеобщите свободни избори, разделението на властите и признаването на основните права и свободи на личността.

С особено значение за прехода бе кръглата маса. Тук се реши политическият преход и тук се начерта политическата карта на България, която с някои изключения е валидна и днес.

Кръглата маса бе формирацият фактор на либерализацията у нас, където се легитимираха бъдещите елити и бе скрепен компромисът им за преход - отгоре-надолу.

При прехода нашата страна можеше да избере англо-американския модел или немския модел на капитализъм.

За съжаление не бе направена нужната оценка на основите на двата модела.

(Всеки един от тях е резултат от цялостно социално развитие и има своите корени в историята, общественото съзнание и културата на съответните народи.)

България пое по трети път. Пътя на ученика на международните финансови институции.

Някои изследователи смятат, че днешното ни положение е в резултат на изпълнението на външните препоръки, а друга част твърдят обратното - че положението ни е следствие от тяхното неизпълнение.

Имайки предвид, че определена политика зависи от идеите, средата и приложението, трябва да кажем, че така изтъкваните аргументи касаят само

идейната част.

Много съществени у нас се оказаха средата и приложението (изпълнителите) на политиката.

В крайна сметка в нашата страна днес няма нито индивидуалистичен (американски) нито социален (немски) капитализъм.

България се оказа в блатото на спекулативния капитализъм и неговите мутирали форми.

Днес у нас няма рационално поведение на капитала. Рационалните капитали са губещи. Ирационалните средства (спекулата) движат днешната система.

Структурната реформа у нас буксува на онази фаза, в която в достатъчна степен икономиката е зависима от политиката. Голяма част от наследените сенчести практики се развиха в тази благодатна среда и дават днешния облик на страната.

Излишно е да обясняваме защо старият елит е водещ в тези процеси (в началото на прехода друг елит нямаше).

Водещата роля на този елит не би била проблем, ако той не носеше своите стари нагласи, които не му позволяваха да гледа по-напред от спекулата и натрупването на капитали (във всички официални и неофициални форми).

Мисленето у нас на почти всички нива е краткосрочно! Тук и сега е мотото на всяка власт! Всеки иска да постигне всичко и то веднага! (Изключение прави може би само ДПС).

Имайки предвид обаче, че краткосрочното мислене не означава краткосрочна собствена визия (за себе си), тези среди със сигурност ще се съобразят с новите реалности и ще се впишат в тях.

Какво ще се получи? Може би рационален капитализъм или пък поредната изродена форма на спекулантския капитализъм...?

Непрестанно засилваща се социална поляризация и нагнетяващото се напрежение налагат нов поглед и ново поведение.

По-долу ще направим опит да сведем основните проблеми на досегашното ни развитие.

1. Несъответствието между официално декларираните цели и реалните действия от страна на основните политически партии стои в основата на разочарованието на обществото от политиците и политическата система.

2. Недостатъчната ефективност на досегашните парламенти е факт. Вместо символ на демокрацията парламентът днес се свързва с неефективност и неефикасност. Общественото мнение казва, че политиците у нас стават такива, за да богатееят.

3. Изпълнителната власт често се оказва арена на лични съперничества и средство за прокарване на кръгови и лични интереси.

Особено слабо звено на тази власт се оказва нейното второ ниво на управление, представляващо в немалката си част наследена администрация. Освен пословичаната и неефективност нейна характерна

черта е корупцията.

4. Най-добре до момента действа Конституционният съд. Въпреки политическия натиск той успя да запази относителна независимост в своята дейност.

За съжаление в обикновената съдебна система нещата не стоят така. Нейните органи са силно разстроени, което рефлектира в безнаказаност и повишаване на престъпността във всичките ѝ форми и на всички нива.

5. С малки изключения досега у нас не работят структурите на гражданското общество.

Поради това социалният контрол върху държавата и политиците е изключително слаб или отсъства. Следствието е, че в общественото съзнание преобладават безверие, негативизъм към политиката, правен и морален нихилизъм.

6. Стабилността на пазарните институции и нормалните пазарни отношения са от особена важност за стабилността на политическата система. За съжаление у нас и досега свободен пазар няма. Последният в почти всички печеливши сфери е разпределен между факторите на сивата икономика и на практика от държавен монопол сме преминали към "монопол в сянка".

Онова, което днес не е приоритет на последния или е непривлекателно, или е в обсега на държавните монополисти.

7. Трансформирането на политическите борби във войни между и вътре в институциите силно отслаби и дискредитира демократичната власт. Съществуването на демокрацията у нас е само на процедура, но не и всъщност.

Поради това известната стабилност е повече следствие от липсата на други реални алтернативи, отколкото от стабилността на системата. В тази посока силно обезпокоителни са някои крайни националистически тенденции.

Характерно за посткомунистическата трансформация е едновременната смяна на политическата, икономическата, социалната и културната системи.

Днес е налице ненормално силна обвързаност на тези сфери. Случващото се в политиката твърде силно рефлектира в икономиката, социалната и културната сфера.

Това доведе до изкривяване на логиката на демокрацията и обезверяването на хората. Към момента рационалните действия твърде често водят до ирационални резултати. Това е така, защото действията се формират в светлината на официалната информация, а реалната среда е далеч по-различна.

Основна специфика на отминалото комунистическо общество бе наличието на разлика между реалността и нейното представяне у нас и по света. За съжаление това наследено изкривяване продължава и днес. Това се благоприятства и от наследената обществена нагласа (казва се не каквото е всъщност, а каквото трябва).

Това е така, защото социалната промяна у нас не бе в резултат от историческо движение и борба за демокрация, а беше наложена отгоре-надолу. Този преход се характеризира със запазване и доминиране на елита, което доведе до пренасяне на отношенията от вече разрушената система в новата среда (властовите образци, личните връзки, скритите практики и др.).

До момента така трансформирания се елит има най-голяма изгода от ставащото у нас. В същото време това са морално най-нелигитимните политически и икономически актьори.

Следствията са:

Нереализиране на много от целите на промяната.

Липса на реформа в някои сфери.

Изключителна слабост на новите институции.

Разграбване на националното стопанство.

Бързо разслояване на старата социална структура в две посоки - много бедни и много богати.

Поредица от кризи (икономически и политически).

Непрекъснато свиване на държавния бюджет и оттегляне на държавата от редица социални дейности, които няма кой да запълни.

По-нататък е нужно да анализираме и различните аспекти на наследството.

1. Всички смятат, че с въвеждането на процедурната демокрация въпросът с правното наследство е решен. Това далеч не е така. Характерен пример за това е нормативната уредба в сферата на КИН, която датира от 1969 г.

От друга страна създаваната позитивна правна реалност остава по-скоро пожелателна, отколкото ефективно действаща. Това е така, защото новото право не отразява реалността. Колкото то е по-далеч от реалността, толкова повече си остава на книга. Така налаганите норми се оказват външни и обезсилени от реалните процеси.

Новото право трябва да бъде в някакъв минимален баланс с реалността. При слаби институции и право все повече отдалечаващо се от реалността, резултатите все повече клонят към беззаконие.

2. Слабата партийна система, лишена от корени в обществото (социална основа), е видна и днес. Днес все още партиите са изградени на идеологическа основа и нямат адекватен социален базис.

3. Незавършеният процес на национално изграждане пречи на развитието.

Този фактор наред с наследената култура (от социализма) е основната причина за неразвитото гражданско общество.

4. Институционалните наследства, макар и преодолени, продължават да съществуват на организационно и кадрово равнище. Въпреки, че старите институции отдавна ги няма сянката им все още ни стряска... (особено тази на службите).

5. Наследството на централизираната държава и командната икономика

пречи на новите отношения. Държавата, а не обществото продължава да бъде източник на власт, която се използва за политически цели. Който е на власт, не пропуска да използва държавната машина максимално.

6. Властта на стария елит личи днес най-вече в сферата на икономиката. Проблемите на пазарната либерализация и “монопола в сянка” са преки доказателства за това. Иначе казано, реформите бяха необходими на стария елит, за да получи повече, отколкото можеше да вземе при старата система.

7. Наследената култура е най-бавно реформираща се. За масите това е култура на жертвите и безпомощността, а за елита - на нетолерантност и безкомпромисност.

Тази среда не предполага политическо взаимодействие, а политически диктат. Резултатът е пасивно общество и непримирим елит, видни в политическата конфронтация (комунисти - антикомунисти).

Наследената култура остана твърде дълго, след като породилите я причини вече ги няма.

8. В международен контекст страната ни е подложена на натиск и рестрикции. От една страна България иска да бъде част от интегрирания и глоболизиращ се свят, а от друга предлаганата цена за това е твърде висока.

Тук е уместно да споменем казаното от Ф.Бродел за историческия процес. Последния е като река, това което е на повърхността тече много бързо, това което е в дълбините тече твърде бавно.

В съвременните общества демократичните институции са призвани да изпълняват важни функции на посредничество, обединение и представителност на социалните интереси.

Демократичните институции по своята същност са образци на демократичното взаимодействие, практикувани като процедури въплътени във временни или трайни организации.

Слабостта на тези институции у нас се изразява в тяхната неспособност и неефективност да изпълняват функциите, за които са създадени. (Институциите трябва да възникват в отговор на определени обществени потребности.)

Силните демократични институции не могат да съществуват без нормално функциониране на трите институционални стълба на демокрацията - законодателната, изпълнителната и съдебната власт.

Проблемът със стабилността на институциите е в основата на липсата на чуждестранни инвестиции.

Бизнесът е много чувствителен към стабилността на институциите, които гарантират правилата на играта.

От друга страна, формиращият се национален капитал е морално нелигитимен.

Информацията за него е сведена до слухове за произхода и размера му. Невъзможността да се легализират изнесените капитали се явява късане на

живо месо от тялото на националния капитал.

Надеждите, възлагани на дребния и средния бизнес не се оправдаха. Средна класа у нас все още няма. Виждането на някои специалисти е, че в България има 200 богати, 2000 - състоятелни, а останалите са равномерно разслоени надолу по схемата на бедността.

От друга страна, слабостта на институциите е благодатна почва за сенчестите структури и прането на пари.

Тук цари същата краткосрочност на вижданията. Формулата “днес и сега” е водеща при поведението на тези капитали у нас.

Злоупотребите, избягването на данъци, корупцията и присвояването са най-печелившите практики. Логиката на практикуващите ги е - “След като може така, защо да бъде иначе?”

Според някои специалисти у нас вече има средна класа, но тя е в сферата на сивата икономика. За момента тя се е формирала благодарение на своята скритост и се старее да остане в сянка, за да се съхрани.

Тази класа не е в състояние да формира структури на гражданското общество, тъй като това предполага публичност.

Скритостта и не е позволява да има и официално политическо представителство.

Проблемите тук се решават с арсенала на сивия сектор...

Условия за легитимност на тази класа засега липсват и тя изчаква.

Имайки предвид, че такова развитие е логично в контекста на независимите пазарни принципи, то най-вероятно казаното от специалистите кореспондира с истината.

Доказателство за съществуването на такава средна класа е по-високата покупателна способност на населението отколкото, позволяват доходите по данните на официалната статистика. Наличието на скрити ресурси е факт!

Тези ресурси стоят в основата на наличната минимална стабилност.

Тази класа е склонна да излезе на светло едва, когато средата у нас предложи гаранции за нормално развитие.

От друга страна такова пък ще бъде възможно едва при функционирането на едно нормално гражданско общество...

Така и тук нещата зациклят.

Всичко това доведе до множество остри кризи и въвеждането на валутен борд у нас. Последния спомогна за финансовото стабилизиране на страната, но не е база за по-нататъшното развитие.

Случилото се доведе обществото до тотален шок и отъждествяване на демокрацията с намиращата се твърде далече наша действителност.

Следва да се зададе въпросът докога ще бъде така.

Естествено тези крайни прояви не могат да продължат неограничено време. Цялостният анализ показва, че това време е към своя край.

Как ще се трансформира днешната действителност е трудно да се каже. Сенчестият монопол, който е водещ, трябва да се реформира. Дали ще бъде към демократизация (разслояването му) или към втвърдяването му (консолидация), изразяващо се в нов тоталитарен режим е трудно да се прогнозира...

Събитията след 1997г. дават надежда за консолидирането на демокрацията у нас, но продължаващото прогресивно обедняване, съчетано с растящата корупция нагнетява напрежението на всички нива.

Ние смятаме, че преломен момент за реформата у нас е поканата ни за членство в НАТО. Участието на България в тази структура ще доведе до налагане на дългосрочни цели и нови подходи.

Вече се забелязва и засилващата се политическа воля за довършване на реформата.

Като че ли пак само външната принуда (този път от ЕС и НАТО) е в състояние да се противопостави на съхранилото се тоталитарно наследство у нас и да положи основата на модерното общество.

Обобщеният анализ показва, че реформата в различните сфери у нас е в различни фази. По-нататъшният и ход трябва да бъде в контекста на:

Стабилизиране на властта на държавните институции на базата на демократична законност и безкомпромисност с престъпността.

Успокояване на политическата конфронтация и преминаване към компромиси.

Институционализиране на конфликтите в рамките на законността.

Развитие на гражданското общество.

Диалог с всички участници и тяхното участие в процесите.

Прозрачност и публичност.

Морално легитимиране на елита (формиране на националноотговорен капитал).

Развитието да следва своя нормален ход (не може хайде и хоп - да скочим в Европа без изчистена национална идея, без адекватна политическа и икономическа база).

Причините за кризата и незавършената реформа у нас са исторически, политически, социално-икономически и културни.

Културната прекъснатост у нас породила аномия, която се изразява чрез кризата във всички сфери.

Елементите на аномичното поведение са:

Стереотипно поведение (наследени форми на поведение);

Агресия;

Апатия (отдръпване от действителността);

Регресия (връщане назад в развитието).

Ако внимателно анализираме представената действителност, ще видим всички тези форми на поведение.

Наблюдават се и закономерности, свързани с възрастта (младите са по-склонни към агресия, а старите - към стереотипно поведение и апатия).

Този подход (културологичния) ни дава и отговор кога аномията ще бъде преодоляна.

Новите образци на поведение се появяват бавно със смяната на поколенията. Ето защо ще е нужно далеч повече време за консолидацията на демокрацията у нас, отколкото са били предвижданията на мнозинството експерти.

Силата на културната инерция се пренебрегва, но точно тя се явява основния фактор, формиращ общественото поведение днес.

Наследената култура от времето на социализма далеч не свършва с неговите материални изражения.

Реалността ни доказва, че нематериалните фактори са далеч по-устойчиви във времето от материалните.

От друга страна в страни, където преходът е далеч по-успешен новата институционална среда бе достатъчно силна и успя да моделира новите типове поведение и мислене (новото обществено съзнание). В същото време тези общества бяха изстрадали (осъзнали) свободата си.

Забавянето в развитието на гражданското общество в Югоизточна Европа забавя и развитието на демокрацията в този регион. Нашата страна не прави изключение. Процесът на консолидация на демокрацията у нас изпитва остър дефицит на гражданска култура.

Гражданското общество днес е модна тема, защото е дефицитно у нас.

Това общество се характеризира с граждани, действащи колективно в публичната сфера, изразяващи и отстояващи своите интереси, идеи и чувства, разменящи информация, достигащи общи цели и търсещи отчетност от държавата и управляващите. (според Л. Даймънд)

Гражданското общество следва да се разбира като форма на организиран социален живот, доброволно и самоподдържащо се, автономно от държавата, но свързано с нея чрез правовия ред.

Разбира се има риск от преливане на частните в публичните интереси, но това е несъществено за развитието на този сектор.

Ролята на гражданското общество за стабилността на демокрацията се изразява най-вече в публичната сфера и посредничеството между гражданите и държавата. В една развита демокрация държавата е инструмент на гражданското общество.

Тук отново сме изправени пред наследената двойственост.

Социализмът беше формирал две култури. Едната на масите и другата на управляващите.

В новите условия тези култури следва да преливат една в друга в рамките на гражданската култура на новото общество. Това означава да се

сближат масовата и елитарната култура.

Масовата култура у нас се отличава с простота на основните положения и свеждането им до посредственост на висшите идеали (сведени до кариерата, материално осигуряване и грижа за децата) и избягването на личната отговорност. От друга страна, елитарната култура е откъсната от масовото съзнание и в основата и стои "Народът трябва да бъде управляван".

Подарената свобода и демокрацията не бяха достатъчно оценени от народа и като че ли той е готов да се ограничи в името на посредствените си нужди... Това е израз на регресия.

Прогресивното развитие е в посока на гражданското общество и постигането на целите (в това число задоволяване и на нуждите) посредством демократичната система, а не чрез отказ от демокрация.

Създалата се аномална ситуация в развитието на гражданското общество оставя хората без нравствени ориентири и води до липсата на ориентация за добро и зло.

Тук не е фатална кризата на старите ценности, а липсата на нови. Този вакуум води до дезорганизация на общественото съзнание и загуба на идентичност.

Духът на отрицание е обхванал обществото. Днес ние знаем какво не искаме, но ни е твърде трудно ясно и точно да кажем какво искаме!

(Политическите промени у нас стават не толкова, защото електоратът желае новата политическа сила, а защото не желае старите управляващи и то не толкова като идеология, а като дела.)

За съжаление у нас от Освобождението до днес интелигенцията не можа да бъде водач на народа. Тя бе твърде откъсната от масите и не можа да се наложи като авторитет.

Липсата на реформаторски настроена интелигенция се оказа фатална за прехода. Неподготвената интелигенция (без исторически опит) не успя да се наложи като фактор на реформата. Това предопредели и трансфера на старите ценности в новата среда и тяхното доминиране в общественото съзнание.

В нашият обществен живот почти липсват общественото осъждане и общественото одобрение. Самото обществено мнение не влияе значимо върху обществения живот.

Не на последно място трябва да обърнем внимание и на народопсихологията.

Характерна за Българина е дребнособственическата му психика. Тя предопределя слабостта на колективните изяви (защитата на общите блага) и яростната защита на своето (собствеността).

Въпреки, че затягането на коланите е до скъсване, народът затворен в тесния си кръг на своето дребнособственическо мислене го приема с примирение.

Българинът е склонен да отдаде трудностите на идеолигическа грешка и да отрече промяната. В контекста на тази психология това е нормалната му логика.

От друга страна Българинът търси форми за своето оцеляване извън нормите (нормалното).

Дълбоко в себе си Българинът винаги е осъзнавал, че идеологията не е решение на проблемите му и търси начини реално да промени своето битие.

Макар и висшите му ценности (от времето на социализма) да са срутени, той има безпогрешна представа за своите посредствени нужди. В тази посока идеологията все повече отстъпва на прагматизма.

Психологията на днешния Българин е формирана във висока степен от стила на неговия живот. Това е животът в страна в преход. Страна, която е обхваната от волята да догони развитите страни. Страна, която се намира под непрекъснато влияние на различни култури. Страна, която сравнително бързо се приобщава към новите ценности, но няма достатъчни възможности за развитие.

Възможност за цялостно осъзнаване на ценностите предлага националната идея. В тази посока съществува и естествен потенциал за консолидация и осмисляне на бъдещото развитие.

След като разгледахме основните проблеми на прехода у нас и породилите ги причини, е ред да обърнем поглед конкретно към културата и в частност културно-историческото ни наследство.

Културната реформа у нас започна най-трудно и протича твърде мъчително.

Безметежното ежедневиe от времето на социализма отдавна е отминало.

В контекста на наследената култура (на социализма) най-трудно се променят нагласите (отношението) към новата среда.

Културният шок доведе до вакуум в ценностната система на хората и това не подмина и културните дейци.

Ценностната криза стои в основата на трудния преход във всички сфери у нас включително и в културната.

Макар и трудно все пак тече обществен дебат за реформата в културната сфера и новата културна политика.

Периодично се организират обсъждания, пишат се доклади, концепции, стратегии и т.н.

С приемането на “Закон за закрила и развитие на културата” културата бе поставена в кръга на националните интереси и бяха очертани основните принципи на новата културна политика.

За съжаление обаче добрите намерения не можаха да отидат много подалеч от листовете хартия.

До момента новата културна политика все още е предимно в сферата на

дискусиите, докладите, програмите и стратегиите, а делата почти липсват.

Всеобщото оправдание е липсата на пари...

Реформата и тук буксува на онова ниво, което позволява вегетиране на наследената система. Това води до упадъкът на последната и постепенното погубване на културата.

Не толкова фатална е липсата на пари, колкото ценностната криза и липсата на нови идеи.

В сферата на културното наследство ситуацията е най-трагична.

Тук реформа все още липсва и проблемите са най-остри.

Свидетели сме на невиджано разграбване на КИН на всички нива.

Наред с разрастналото се иманяръство сме свидетели на множество злоупотреби в системата по издирването, опазването, изследването и популяризирането на КИН.

В разкопаните навред могили днес е трудно да различим кои са дело на иманяри и кои на археолози. Наред с изпотрошените от иманяри паметници виждаме и рушащите се гробници, плод на последните многобройни научни открития.

Противоречията между АИМ и НИПК и НЦМГИИ и музеите, както и между музеите и НИМ все повече се изострят.

Класическото оправдание "няма пари" вече не върви.

Явно липсата на средства няма да бъде решена от страна на държавата и е крайно време у тук да се даде поле за изява на новите икономически и обществени отношения.

Налице е несъответствие на наследената нормативна база с новата реалност, поради което тя остава само на книга. Новите икономически и обществени отношения се развиват анархично без адекватна регламентация.

Крайно време е частната собственост и частната инициатива да заемат полагащото им се място и да заработят в полза на обществото и в тази сфера.

Ето какво четем в доклада на СЕ за културната политика у нас:

"Други сектори като музеите и културното наследство са останали неприкосновени и изцяло откъснати от пазарните тенденции, само в ползрението на централната и местна държавна власт.

Това ли е единственото решение?

Не съществуват ли други начини за мениджмънт на музеите и на културното наследство?

Всички музеи в страната ли са от едно и също значение?

Не съществува ли йерархия в тяхната значимост?

Ясно е, че има музеи от национално значение, други са с регионално значение, а има и с местно и дори с по-ниска степен на значимост музеи.

Всички те еднакво ли заслужават да бъдат издържани?

Не биха ли могли някои от тях да се прехвърлят на доброволни организации, за да осигуряват те тяхното съществуване?

Не биха ли могли някои от тях, които са без особена значимост, дори да бъдат закрити?

Цялото ли културно наследство е ангажимент на държавата?

Трябва ли то изцяло да бъде собственост на държавата?

В много страни голяма част от културното наследство се притежава и стопанисва от частни лица, разбира се, при строго определени условия. Не могат ли, следователно, някои обекти от културното наследство да се прехвърлят на частни лица, фондации, асоциации или други граждански организации?

Тези идеи не означават, че културното наследство просто ще се прехвърли към пазара, а че ще дойдат нови хора с повече познание за положителните и отрицателни характеристики на пазара. Колективните усилия на тези хора ще запазят културното наследство като ценност на всички българи. В този смисъл подобни идеи носят духа на пазарните отношения и в същото време са по-ефективен начин за мениджмънт на културното наследство. Не можахме да разберем дали в момента изобщо текат някакви дебати по тези проблеми.”

За съжаление в тази сфера като че ли няма и дебати.

По-скоро има само монолози от страна на консерваторите и реформаторите.

Първите твърдят, че реформата трябва да бъде в посока на още по-силни рестрикции и санкции, а вторите, че реформата трябва да бъде в посока на либерализацията в контекста на новите политически, обществени и международни отношения.

Ето как диаметрално противоположните позиции тук се оказаха фатални и досега обществен дебат за развитието на КИН у нас няма.

Важно е да изясним, че консерваторите и реформаторите са на всички нива на политическата, административната, обществената и научната системи.

Не случайно най-голям проблем за затваряне на глава “Митници” се оказа липсата на синхронизация на режима за движение на културните ценности с този на Европейския съюз.

Ставащото у нас и в тази сфера е свързано с културния шок и кризата в ценностната система на обществото.

В тази ситуация е много по-лесно да отречем онова, което не искаме и твърде трудно да посочим какво искаме.

Точно това се случва всеки ден около нас. Показателно е, че всички предложени до момента проекти за закони в областта на културното наследство биват тотално отричани и в същото време остават без алтернатива.

Това е така, защото до момента няма консолидация на ценностите у нас. Все още не е ясно какво искат Българите.

“Факторите”, доминиращи в днешното развитие у нас (които вече споменахме) обаче си имат свои цели и неотклонно ги следват. Те се възползват от ценностната криза и много ловко прокарват интересите си в

създалия се вакуум.

В последно време в протичането на културния дебат все повече виждаме проявите на гражданското общество.

Културната сфера се оказа благодатна почва за неговото формиране и развитие.

Все повече отричането започва да бъде само предговор към онова, което се предлага или иска.

За съжаление тези процеси едва сега започват да се развиват в сферата на културното наследство. Първата силна проява на гражданска позиция и обществено отношение бе консолидацията на неправителствените организации против предложения (през 2002г.) от правителството проект на “Закон за паметниците на културата”.

За съжаление тази консолидация бе само негативна. Отново виждаме само отрицанието без последващо предлагане на алтернативи. (Изключение прави алтернативния проект на “Закон за паметниците на културата” предложен от Асоциация АРХЕА).

Характерно за очерталата се ситуация са вътрешните противоречия в обществото и в частност неправителствените организации. Тези противоречия биват надмогвани в отрицанието и негативизма, но засега не могат да бъдат надмогнати в позитивна посока.

Това важи особено силно за творческите съюзи (масовите организации). В тях цари разногласие дори по основните принципни моменти.

Фактътът, че до момента няма консолидация по основните принципи и цели на реформата в сферата на КИН у нас говори еднозначно за кризата в ценностите и липсата на идеи.

В момента наблюдаваме как някои специалисти въздигат КИН в култ и са готови да му подчинят общественото развитие. Това е крайно но закономерно явление.

Страните в криза често отделят особено внимание на миналото си и неговите паметници. Те търсят в него или опора и решения на проблемите си или причините за своето нещастие.

Понякога в такива моменти културно-историческото наследство придобива далеч по-важно значение и застава в основата на възраждането на нацията и бъдещия и напредък.

В други случаи обаче то стои в основата на още по-голям регрес. Фетишизирането на КИН може силно да ограничи бъдещото развитие. Това важи особено силно, когато се касае за страни в преход с криза в ценностната система.

Другата крайна форма на отношението към КИН е неговото отричане. Това може да нанесе непоправими поражения на националната и културната идентичност. Духовното обедняване по време на криза е често срещано явление. В такива случаи от културните ценности се възползват прагматични вътрешни и/или външни сили, а културното наследство се превръща в стока.

Оптималното отношение е балансът. Той стои в основата на

съхраняването на всяка обособеност и устойчивото и развитие.

Ако обърнем поглед към развитите страни ще видим, че те са намерили нужния баланс между културното наследство и съвременната култура в контекста на своето бъдещо развитие.

Приоритетът за тях разбира се е бъдещето, а миналото се разглежда в светлината на развитието.

Тук трябва да се разграничим от ставащото и да кажем спокойно, че нашата асоциация и в частност работещия по този документ екип нямат проблеми с ценностната си система, както и с целите и приоритетите си в сферата на КИН.

Ние сме нова структура и принципната консолидация е същностна черта на нашата асоциация. От тук насетне всичко последващо вече е въпрос на дискусия и конкуренция между различните идеи по отношение на конкретиката.

Ние съжаляваме, че многократните ни призови към различни неправителствени организации за принципна консолидация по императивите на реформата в сферата на КИН и неговото бъдещо развитие останаха неразбрани.

Това наложи да мобилизираме собствените си сили и да разработим предложените на вашето внимание “Основни насоки” на “Стратегия за опазване и устойчиво развитие на културно-историческото наследство в Република България”.

В тях сме заложили балансът между миналото и бъдещето, националното и глобалното, общественото и частното.

КИН - СЪВРЕМЕННИ ТЕНДЕНЦИИ

Съвременните тенденции в издирването, опазването, популяризирането и разпространението на културното наследство са в Европейски (СЕ и ЕС) и световен контекст (ООН и ЮНЕСКО).

Нашето културно-историческо наследство, следва да се разглежда като такова с европейско значение - в рамките на Европейския Съюз (ЕС) и Съвета за Европа (СЕ) и като такова със световно значение - в рамките на ЮНЕСКО.

СВЕТЪТ

Човечеството съществува в собствената си обществена среда, която пък се развива в природата.

За да бъде устойчиво това развитие, решаващи са както вътрешно-обществения баланс, така и обществено-екологичния (общество-околна среда) баланс.

Основния фактор, формиращ баланса е общественото съзнание. То е динамична система, която се формира и развива в рамките на обществото.

За оптималното протичане на този процес той трябва да протича в досег

с наследството на човечеството - културно и природно.

Решаващ фактор за възприемането на това наследство и формирането на общественото съзнание е ценностната система на обществото.

Обществените нагласи (ценностната система) са следствие от общественото съзнание. Последното обхваща нашите представи за света. Те пък се формират вследствие на информационния обмен чийто предмет се явява наследството на обществото.

Общественото съзнание стои в основата на общественото поведение.

Общественото съзнание формира баланса на ситемата общество-наследство.

От казаното следва, че природното и културното наследство следва да се ползват за удовлетворяване на социокултурните потребности на обществото, което пък създава рискове за опазването му. Тук отново трябва да се постигне баланс, за да бъде устойчиво развитието на системата.

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА

Повдигането на въпроса за световната култура не означава да намерим сечението между глобализацията и националните идентичности. Световната култура не е плод на еднократен акт, а на процес.

Днешната култура се изгражда в контекста на всемирното, регионалното, националното и общностното.

Макар националните култури все още да остават закотвени в националната идентичност, те все по-силно си взаимодействат.

Днес никой не вярва, че традиционните схващания за идентичност, народ или нация са абсолютни.

Никога досега нашите общества не са били изправени пред толкова повсеместен разрыв с многовековните традиции.

Деиствително самото човешко развитие включва в себе си опознаването и осъзнаването на непознатия свят. Постепенното развитие на този процес задълбочава и културното взаимодействие.

Дали обаче в крайна сметка ще се получи един универсален свят с една универсална култура?

Несъмнено времето ще покаже. Отсега обаче съдейки по досегашното развитие можем спокойно да кажем, че всички крайни оценки излизат неверни.

За да се развива нещо, то следва първо да съществува. База за съществуването е балансът (външния - с околния свят и вътрешния - в самото нещо).

От друга страна, за да се развива то (нещото), е нужно да се променя. Тази промяната обаче е в синхрон с баланса така, че да не го нарушава същностно, защото ще застраши съществуването на нещото.

Така следва да се развива и световната култура, ако искаме резултатът да е култура.

Глобализацията в културен аспект предполага обогатяване и резултатът по-скоро ще бъде единство на многообразието, каквото е и самото човечество всъщност, отколкото една унитарна култура.

Да се възприема културата на основата на изключването означава да се изключи самата култура. Въпрос на време е това да се осъзнае от всички и темата за неприкосновеността на културната идентичност да отшуми...

Мястото на културата в днешното информационно общество може да бъде онова, което бе научното познание в индустриалните общества.

Разбира се, глобализацията в това число и културната не бива да бъде налагана!

Тя трябва да следва естествения процес на развитие.

В контекста на опитите да се налага универсална идеология се правят опити, да се налага и универсална култура. Тук само ще кажем, че никой досега не е успял да наложи рамка на световното развитие...

Друга съвременна опасност е електронният фундаментализъм. Днес съвременните културни супермаркети бълват толкова много технологична култура, че възниква въпросът - Това все още култура ли е?

Въпросът за технологизирането на културата е съществен. Ако клонираната култура не се разпространява паралелно с взаимовръзката (осъзнаването), то тя ще престане да бъде култура.

От взаимодействието следва нещо ново. Производната на две или повече култури несъмнено ще бъде нова култура, която ще запази и идентичността на произхода си.

Ако клонингите не успеят да предизвикат взаимодействието, което е характерно за реалната култура, те ще си останат просто стока.

Накрая идва и цената за развитието и дали обществото е готово да я плати.

Тук процесите на интеграция и глобализация доведоха до някои противоречия. Засилиха се проявите с националистичен характер (нямаме предвид крайните такива).

За това допринасят все по-засилващата се конкуренция и свеждането на човешките отношения до парични изражения.

От друга страна, глобализацията не се осъзнава от мнозинството по-различно от нов световен ред. Всъщност обаче глобализацията е етап в развитието на човешкото общество и следва от самото му развитие.

Глобалното общество ще има и глобална ценностна система, която разбира се ще се формира в средата на културното и природното наследство.

ЮНЕСКО

ЮНЕСКО усилено полага грижи за опазване на културното и природното наследство на планетата ни.

Основните цели на тази организация на ООН включват: принос за гарантиране на мира и сигурността чрез поощряване на сътрудничеството в образованието, науката, културата и комуникациите; всестранно зачитане на справедливостта, правата на човека и основните свободи без каквато и да

било дискриминация; насърчаване на интелектуалната и творческата дейност и др.

Основен акцент в дейността на ЮНЕСКО е опазването и развитието на ценностите (материални и духовни) с универсална стойност за цялото човечество.

В дейността си ЮНЕСКО се стреми да даде адекватно решение за мястото на общочовешките ценности в процесите и предизвикателствата на глобализацията. Силно застъпени са тезите за културното многообразие и културната идентичност.

Съвременните тенденции са в посока комплексно разглеждане на културното и природното наследство, като общо наследство на човечеството.

Еко аспектите на съвременния живот започват да придобиват все по-жизненоважно значение.

От друга страна КИН се разглежда като част от съвременната културна среда. Днешната съвременна култура несъмнено е бъдещото културно наследство.

ЮНЕСКО се стреми да се преодолее изкуственото разделяне на културната среда от природната и на съвременната култура от наследената.

ЮНЕСКО разшири и концепцията си за културното наследство. В съдържанието на това понятие наред с материалните ценности са включени и нематериалните (духовното наследство) в лицето на фолклора, народните празници, обичаите, технологиите и др.

Така под защита попаднаха историко-културните територии, културният ландшафт и традиционната култура.

На дневен ред е въпросът за съхраняването, опазването и развитието не само на отделните културно-исторически и природни обекти, но и на цялостни културно-природни комплекси.

В световен аспект КИН като концепция се развива в три основни насоки. Първата е разширяване на обхвата от материалната към нематериалната култура и от елитарната към масовата.

Втората е разглеждането на културно-историческите обекти в тяхната естествена среда (околната среда).

Третата е вписването на КИН в съвременния живот и активната му социализация с оглед решаване на актуални проблеми на съвременността.

Накрая ще завършим с цитат на Коичиро Мацуура (ген. Директор на ЮНЕСКО):

“ЮНЕСКО представлява вълнуващ комплекс. Организацията не може да се сведе до обикновен клуб за интелектуалци, а трябва да служи като форум за международен интелектуален обмен. Тя не може да претендира да бъде научна институция, а трябва да е в крак с напредъка на науката и да я поощрява. Тя не е и оперативна агенция, а трябва да бди за световната

етика за мир, справедливост и солидарност чрез международно сътрудничество в сферата на образованието, науката, културата и комуникациите. Накрая ЮНЕСКО не е финансова институция, макар че трябва да осигурява средства, които да служат като катализатор за натрупването на нови парични фондове и така да покаже, че идеалите се осъществяват единствено чрез действия...”

ЕВРОПА

Днес под Европа се рабира не толкова географското понятие, а ерооструктурите и бъдеща обединена Европа.

Развитието на идеята за европейската интеграция до неотдавна се разглеждаше по-скоро като политически и икономически процес. От форума в Маастрихт насам обаче все повече се говори за културните измерения на интеграцията.

На дневен ред е дебатът за европейската културна идентичност.

Вече е ясно, че бъдещето на Обединена Европа няма да се определя единствено от икономическото развитие и политическите ходове, а все повече и от културното развитие.

Европейската културна идентичност е всъщност фундамента на обединението на хората. В крайна сметка Европа иска да обедини не просто държави или икономики, а европейците.

Културата днес е важен фактор на европейската интеграция, но процесът на развитие среща пречки. Все още е много силна националната държава и съществува страх от загуба на суверенитет и национална и културна идентичност.

Националните измерения засега са по-силни от европейските във всички области включително и в сферата на културата.

В момента се търси подходящата формула на европейската културна политика.

Безспорно културата има огромен потенциал за изграждането на демократичното, социалното и териториалното единство на Европа.

Базата на тези процеси са солидарността и взаимното разбиране.

Какъв ще бъде ефектът на новия подход в културната политика на Европа ще покаже бъдещето, но отсега е ясно, че готовността на отделните хора да живеят е се развиват заедно е съчетана с разбирането за уникалността на другия.

Развитието на Европейската и Световната общност е предопределено от развитието на обогатяващите се цивилизации.

Новият подход на ЕС по отношение на културата е следствие от предизвикателствата на глобализацията (новите комуникации, социалното единство, економическата и политическата интеграция). Европейската комисия предлага засилено сътрудничество между държавите-членки на ЕС за създаване на европейско културно пространство.

Така се цели:

Свободно движение на културни ценности и услуги.

Подобряване на условията за живот и труд на културните дейци.

Създаването на нови работни места на европейската културна индустрия, която да бъде конкурентоспособна в световен мащаб.

Изготвянето на статистически данни за културата и създаването на информационна мрежа.

Насърчаването на меценатството и спонсорирането на малки и средни предприятия в културната сфера.

Основните цели залегнали в документите на ЕС по отношение на културната политика са:

Да допринесе за напредъка на културите на държавите членки.

Да се отнася с уважение към тяхното национално и регионално разнообразие.

Да запазва общоевропейското културно наследство за бъдещите поколения.

Да насърчава съвременното културно творчество.

Да засили сътрудничеството на държавите членки с трети страни и международните организации.

Да повиши разпространението и знанието за културата и историята на европейските народи.

Да насърчава и подкрепя културния обмен в областта на съвременното творчество и културното наследство.

Техен израз са очертаните в програмите на ЕС приоритети:

Взаимно опознаване на културата и историята на европейските народи.

Поощряване на културния диалог.

Насърчаване на творчеството и международното разпространение на културата.

Поощряване на движението на творците и произведенията.

Поощряване на културното разнообразие.

Развитие на нови форми на изразяване в изкуството и културата.

Принос на културата в социалноикономическото развитие.

Подчертаване на Европейската значимост на културното наследство.

Поощряване на основните Европейски култури и диалог със страните от целия свят.

В нормативните документи на ЕС е залегнала “клаузата за културна съвместимост” в контекста на новото отношение към културата, като една от главните цели на съюза.

Културната съвместимост цели:

Увеличаване на съвместните споразумения и броя на културните мрежи.

Опазване и популяризиране на значимите творби.

Популяризиране на културното наследство.

Развитие на културното разнообразие.

Развитие на културния обмен.

Досегашното развитие на Европа е в посока на единството на многообразието и съхраняването, както на нациите, така и на материалните и нематериалните носители на тяхната национална и културна идентичност.

КИН - БЪДЕЩО РАЗВИТИЕ

РАЗВИТИЕТО В НАЦИОНАЛЕН, ЕВРОПЕЙСКИ И СВЕТОВЕН АСПЕКТ

Третата българска държава получи в наследство от Възраждането две големи идеи - Национализъм и Демократизъм.

Към тях днес можем да прибавим и интеграцията в съвременния свят.

Това са и основните стълбове на новия национален идеал, който, според разработената от наши учени Българска Национална Доктрина, гласи:

“СВОБОДНА, НЕЗАВИСИМА, ДЕМОКРАТИЧНА и БЛАГОДЕНСТВАЩА БЪЛГАРИЯ - ДУХОВНА ОБЕДИНИТЕЛКА НА БЪЛГАРСКАТА НАЦИЯ И ОПОРА НА БЪЛГАРИТЕ ПО СВЕТА.”

По времето на социализма България практически бе заменила националния си идеал с идеологемата “Строителство на социализма и изграждане на комунизма”.

През периода на 60-те години започна процес на конструиране на национална идеология, основана на културата (подчинена на партийната).

В основата и стоеше онова, което ни прави различни и автономни в рамките на тогавашната политическа система.

В този смисъл емблематичните за България неща, за които не се съмняваме, че са културни ценности, са всъщност знаците на тази национална идеология.

Това не означава, че те не са значими културни ценности, както и че няма други останали неоценени поради рамката на идеологията.

С честването на 1300 годишнината от основаването на Българската държава бе направена стъпка към възраждане на националния идеал за духовно обединение на българите по света.

Националният идеал е в основата на политическата философия и културата на всяка нация и се явява ядро на националното самосъзнание.

Националният идеал е заветната цел на всяка нация и държава.

Нашият национален идеал включва свобода на националната и културната идентичност на всички българи - у нас и по света, както и техния напредък и благоденствие.

Българското национално самосъзнание се изразява чрез културната идентичност на нацията.

(Културната идентичност е устойчива система от ценности - материални и нематериални, които характеризират нацията като социокултурна общност.)

Разбирането за нацията като социокултурна общност стои в основата на съвременното Българско държавно устройство (Конституцията).

Национализъмът е активно и динамично състояние на националната идентичност. Той е израз на съпричастност към историческата съдба на нацията и привързаност към нейните интереси, ценности и идеал.

(Национализъмът трябва да се различава от неговите мутации - национален екстремизъм; националшовинизъм; национален nihilизъм.)

Националните интереси на България, като на всяка страна, са насочени към разширяване на своето пространство (балканско, европейско, световно), не териториално, а най-вече като: културно пространство, комуникации, език, материално богатство и др.

(Националните интереси са колективна потребност на нацията и са израз на исторически оправдани права и претенции. Последните могат да се отнасят към територии, население, културно-исторически ценности, историческа памет и всичко свързано с нейното материално и духовно богатство.)

Националните интереси са главната движеща сила на всяка нация и държава. Те стоят в основата на националната и държавната политика и тяхното реализиране е върховен дълг на нейните държавници, политици и общественици.

Националната култура, включваща и културното наследство, е неотменима част от Българските национални интереси. Тя пряко кореспондира с утвърждаването на нацията и съхраняване на националната ни идентичност.

Културно-историческите ценности у нас са част от нашето историческо и културно наследство. Никой не може да ги присвоява от името на етническа общност или в услуга на друга държава.

Културното наследство има първостепенна роля за съхраняването и развитието на националната ни култура. То стои в основата на нашата културна идентичност.

Поради това от съществено значение е формирането на активна културна политика в тази сфера, удовлетворяваща социокултурните потребности на обществото.

Основен инструмент за обективност е създаването на условия за участието на всички заинтересовани във формирането на принципите и целите на тази политика.

В нашето общество съществува консенсус по отношение на интеграцията ни в Европейските структури. Самата интеграция изисква преход към Европейските стандарти.

Тук има няколко основни начала:
Развитие на демокрацията.

Развитие на пазарните отношения.

Развитие на гражданското общество.

България е в процедура по присъединяване към ЕС. Вече сме затворили 21 глави. На път сме да изпълним процедурните критерии. Самото ни приемане в ЕС обаче със сигурност ще зависи от реалното ни състояние.

С поканата за членство в НАТО България вече е част от една глобална система за сигурност.

В днешния свят икономическата и политическата интеграция са факт.

Г8, НАТО, ЕС, СЕ, ЗЕС, ООН и т.н. са само елементи от бъдещия глобален свят.

Въпреки че е налице стремеж за налагане на глобализацията "отгоре", тя среща сериозен национален отпор "отдолу".

Несъмнено глобалният свят е бъдещето на човечеството, но то трябва само да извърви пътя към него.

България трябва да бъде част от днешния интегриран и утрешния глобален свят.

Решението е широко отваряне към света при съхраняване и обогатяване на културната ни идентичност. Другите варианти на обезличаване или капсулиране в себе си са еднакво неадекватни в съвременната реалност.

НОВАТА ПОЛИТИКА В СФЕРАТА НА КИН

България е в национална криза. Последната е обхванала политическите, икономическите, обществените, социалните и културните отношения. Общопризнато е, че протичащите процеси не са нормални.

Структурната реформа не е довършена.

Икономическата стагнация задушава бизнеса.

Политическата бесплодност застрашава общественото развитие.

Прогресивното обедняване застрашава оцеляването на нацията.

Корупцията единствена властва на всички нива и господства в отношенията.

Културното наследство във всяка нормална страна е поставено над партийните, съсловните, класовите, етническите и религиозните интереси.

Цялостното преосмисляне на културната политика у нас е неотложно. развитието на КИН е неустойчиво, а състоянието му в момента - извънредно. Без преценка на принципите, целите и приоритетите не може да се върви напред.

Евристичните перспективи за развитието на КИН у нас трябва да се анализират във всички аспекти (глобален, европейски, национален, политически, икономически и социален).

В момента нашата страна е в етап на демократична и пазарна консолидация и отлагането на решаването на проблемите в сферата на КИН ще бъде фатално.

Политиката е система от социални дейности за изпълнение на общественоприети решения, свързани с характера на обществените отношения, и на обществото като цяло (неговото устройство, функциониране и развитие).

Политиката е онази област от обществения живот, която обхваща факторите и процесите, чрез които се регулират различните социални ситуации и интереси и се взимат решения по общи и конкретни въпроси на общественото развитие.

Политиката има две страни - идейна и изпълнителна.

Идейната включва ценностите, принципите, целите, насоките, приоритетите и т.н.

Изпълнителната включва механизми, мерки и мероприятия, чрез които се постигат целите.

Резултатът от една политика зависи както от идейната част, така и от средата, в която се прилага и самото и приложението.

Политиката можем да диференцираме по различни принципи - географски, социални, икономически и др. Във всички случаи обаче, политиката влияе на обществото и неговото развитие и в крайна сметка всичките и аспекти са част от цялото.

Крайните политически решения не водят до устойчиво развитие. В такива случаи винаги следват вътрешно присъщи на всяка система процеси на съпротива.

Точно тук е мястото да се изясни, че посоката може и трябва да бъде категорично очертана, но действията трябва да са балансирани и адекватни на реалността. Дори когато на пръв поглед решенията са взаимноизключващи се и не са възможни междинни решения, трябва много внимателно да се огледа дали това е така в самата реалност. Последната допуска много повече междинни решения, отколкото теоритичните и това винаги трябва да се има предвид.

Също така в едни дейности адекватните решения могат да бъдат в една посока, при други - в друга, но най-важното е те да се вписват в общата визия за развитието и да заемат адекватна позиция в реалността.

Демокрацията у нас е във фазата на своята консолидация.

За съжаление това не е възможно да стане нито нормативно, нито шоково, защото същностната демокрация изисква развито гражданско общество.

Последното у нас се развива бавно, а в определени сфери дори отсъства. Това се явява голям проблем за демократизацията.

Сферата на културата и в частност на културното наследство е благодатна за формирането, развитието и консолидирането на гражданското общество. Тя е неговата естествена среда.

В тази посока националната идея има огромен потенциал. Умелото вплитане на националната идея в евроинтеграционните процеси би дало

ценностна упора на умореното от прехода общество.

Същностната промяна у нас може да дойде само след консолидацията на ценностите и преодоляването на културния шок от прехода.

Така КИН може и трябва да бъде в основата на възраждащата се българска национална идентичност. В тази посока културното ни наследство може и трябва да бъде и в основата на едно ново национално възраждане.

Характерно за нашия народ е, че той бързо наваксва изоставането в мащабни национални подеми (като възраждането през 18-19в.).

Днес КИН, освен за консолидация на националните характеристики, играе роля и в интеграционните процеси и има икономическо и социално изражение.

За да очертаем политиката в сферата на КИН, трябва да изясним възможните насоки на културната политика като цяло.

Световните тенденции в общественото устройство поставят в основата правата и свободите на отделния човек (личността). Държавата вече е в услуга на човека, а не обратното - човека да е подчинен на държавата.

Тук световният опит ни дава два прогресивни модела.

Първият е американският, който предполага ненамеса на държавата в сферата на културата. Държавните функции тук се изчерпват с определяне на правилата на играта.

Вторият модел е френският, който предполага по-активна роля на държавата в сферата на културата. Тук държавата се явява генератор на културна политика и осигурява така и насърчава нейното изпълнение.

Понеже френският модел като правило се е наложил в Европа, нормално е и ние да го възприемем.

Как стоят нещата в сферата на КИН?

Макар и да има по-особено внимание към КИН, с оглед неговото опазване като правило, принципните постановки за културата като цяло остават валидни и тук.

Срещат се обаче и изключения. Такива са страните с държавен монопол в тази сфера. Предмет на последния могат да бъдат както собствеността върху културните ценности така и дейността в сферата на КИН.

Важно е да изясним, че тези държави са изключения от правилото и съвпадат с териториите, в които са се развили класическите култури (Елада, Рим, Византия и др.).

Ясно е, че преди да започнем формулирането на принципите и приоритетите на културната политика, в сферата на КИН трябва да бъде изяснен въпросът със собствеността, тъй като последния се явява фундаментален.

У нас Конституцията постановява:

“Държавата създава условия за свободно развитие на науката, образованието и изкуствата и ги подпомага. Тя се грижи за опазване на националното историческо и културно наследство.”

“Всеки има право да се ползва от националните и общочовешките

културни ценности, както и да развива своята култура в съответствие с етническата си принадлежност, което се признава и гарантира от закона.”

“Подземните богатства, крайбрежната плажна ивица, републиканските пътища, както и водите, горите и парковете с национално значение, природните и археологическите резервати, определени със закон, са изключителна държавна собственост.”

Въпреки че някои специалисти (най-вече археолози) се опитват да разширят приложното поле на текстовете на конституцията и да отхвърлят възможността за частна собственост върху културните и в частност археологическите ценности, юристите са категорични, че ограничения за частната собственост върху културно-историческите ценности по конституция няма. Нещо повече постановена е неприкосновеност на частната собственост.

Практиката на Конституционният съд е в същата посока (КС обяви за противоконституционни членовете от ЗПКМ, които ограничаваха частната собственост върху паметници на културата).

Явно е, че консерваторите, които искат да върнат държавния монопол в сферата на КИН са конституционно ограничени и ще им се наложи или да се примирят с равнопоставеността на различните видове собственост или да променят Конституцията.

Предвид на това, че към момента музеите и паметниците на културата в тях са държавна собственост, а и повечето недвижими паметници на културата - също, критично важен е въпросът за политиката по отношение на дейностите в тази сфера.

През годините след 1990 сме свидетели на все по-задълбочаващи се проблеми по отношение на опазването и популяризирането на КИН.

Макар и незабранена, частната дейност в сферата на КИН не бе регламентирана и на практика държавният монопол си оставаше.

Плод на новите реалности са негативните явления по отношение на нерегламентираното издирване на културни ценности (незаконните разкопки) и тяхното разпространение (незаконната търговия).

Наред с това обаче, ценностите собственост на държавата така и не можаха да бъдат адекватно опазени и популяризирани.

Свидетели сме както на рушащи се недвижими паметници, така и на всевъзможни злоупотреби с движимите такива - собственост на държавата.

Музейната мрежа е в криза, а дейностите все повече се свиват със свиващият се държавен бюджет в тази сфера.

Макар и да има изключения, инициативните специалисти са ограничени от старата нормативна база и твърдото администриране от страна на държавата.

Накрая е на път да се окаже, че ценностите - частна собственост - скоро ще са не само по-добре опазвани, а и популяризирани, въпреки липсата на регламентация в тази сфера.

Явно е, че в основата на проблемите в сферата на КИН стои липсата на реформа и адекватна нормативна база, която да отговаря на съвременните

реалности и да е синхронизирана с вътрешното и международното право.

Въпреки протичащата реформа в културата, окончателният модел все още не е намерен. Последният е плод на нескончаеми дискусии и дебати.

Така или иначе, поради липсата на средства, държавата все повече се оттегля от финансирането в тази сфера. Това обаче, не е съпроводено със синхронно оттегляне от управлението и се оказва, че културата у нас все още е държавно администрирана.

В тази обстановка е още по-трудно да се говори за реформа в сферата на КИН. Ако обаче не се предприеме реформа в тази сфера ще продължи както разрастващото се разграбване (незаконните разкопки и търговия) на културни ценности, така и рушенето на държавните паметници на културата.

Характерно за работещите в сферата на КИН е, че максимализират значението му. Някои го въздигат в култ и се стремят да му подчинят обществото, което трябва да прави постоянни остъпки за КИН. Това е краен вариант и води към опазване на КИН заради самото себе си. (А може би и заради пряко ангажираните с него?!)

Наистина КИН е основен фактор за съхраняване на културната и националната ни идентичност, но също така то е обществен продукт, който следва да служи на обществото, а не обратното.

Това налага преосмисляне на развитието на КИН. Основната посока на размисъл е как да се удовлетворят растящите потребности на обществото в една среда на устойчиво развитие.

В контекста на протичащата у нас структурна реформа във всички сфери би следвало да се извърши реформа и в сферата на културата и в частност - КИН.

В тази посока най-общо императивите на реформата трябва да бъдат:
ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ и участие на гражданското общество.
ДЕМОНОПОЛИЗАЦИЯ и развиване на пазарните отношения.
ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ и насърчаване на предприемчивостта.

ПРИНЦИПИ

В “Закона за закрила и развитие на културата” (ЗЗРК) са фиксирани основните принципи на националната културна политика.

Чл.2 от ЗЗРК гласи:

“Основните принципи на националната културна политика са:

1. демократизъм на културната политика, свобода на художественото творчество и недопускане на цензура;
2. децентрализация в управлението и финансирането на културните дейности;
3. равнопоставеност на творците и на културните организации;
4. опазване и обогатяване на културно-историческото наследство,

съхраняване на българския книжовен език, традиции и обичаи;

5. закрила на националната културна идентичност и културата на българските общности в чужбина;

6. насърчаване на културното многообразие при съхраняване единството на националната култура;

7. поощряване на културната индустрия и пазара на произведенията на изкуството и стимулиране на продуцентството в областта на културата;

8. откриване, подпомагане и обучение на млади таланти в областта на културата;

9. поощряване на дарителството, меценатството и спонсорството в областта на културата;

10. развитие и усъвършенстване на образованието в областта на изкуствата и културата.”

Макар че принципите и приоритетите на една политика не би следвало да бъдат фиксирани в закон, тъй като със смяната на управляващите при наличие на разлики в политиката, би се наложило закона да е в перманентен ремонт.

Въпреки това, в нашия случай такъв няма да бъде наложителен, тъй като политиката, която очертаваме, не противоречи на заложеното в ЗЗРК.

В контекста на императивите на реформата принципите на националната политика в сферата на КИН следва да са:

Демократизация на политиката в сферата на КИН и участие на структурите на гражданското общество.

Демонополизация на дейностите в сферата на КИН и равнопоставеност на участниците.

Децентрализация на финансирането и управлението в сферата на КИН.

Общодостъпност на КИН и насърчаване на популяризирането му у нас и в чужбина.

Гласност както по отношение на дейността в сферата на КИН, така и по отношение на политиката и формирането и.

Активност и насърчаване на предприемчивостта в дейностите по издирване, опазване, популяризиране и разпространение на КИН.

Доброволност на културните взаимодействия - досега и възприемането на КИН.

ЦЕЛИ

Основните цели очертават основните насоки на политиката в сферата на КИН. Те са база за формиране на приоритетите и оформят облика на цялостната политика.

В контекста на изложените принципи основните ЦЕЛИ са:

Опазване и устойчиво развитие на КИН.

Интегриране на КИН в националната стратегия за устойчиво развитие.

Утвърждаване на КИН като основа на националната ни идентичност и култивиране на възприемането му като национален капитал.

Охраната на обществения интерес от страна на държавата и баланса на интересите на засегнатите страни.

Намаляване ролята на държавата и държавната принуда по отношение на КИН в гражданското общество.

(Фундамент на новия правен ред е не държавното насилие, а съгласието на засегнатите страни.)

Развитие на гражданското общество и въвеждане на общественото начало, като гаранция за охраната на обществения интерес.
(Идентифициране и взаимодействие със засегнатите групи.)

Въвеждане на равнопоставеност на различните видове собственост (държавна, общинска и частна) и различните инициативи, явяващи се основа на конкурентното начало. Последното пък е основен фактор на прогресивното развитие. (Нека в сферата на КИН работят по-добрите.)

Въвеждане на мениджмънта и маркетинга в държавната собственост в областта на КИН и сключване на договори за управление със специализирани организации.

Въвеждане на съвременните изисквания при издирване, опазване, популяризиране и разпространение на културно-историческите ценности и паметниците на културата.

Развитие на тези дейности с приоритет на образователното и естетическо-нравственото въздействие върху обществото.

Развитие на културното предприемачество и културната индустрия в сферата на КИН. (Културното предприемачество е неизчерпаем ресурс, който може и трябва да служи на обществото.)

Развитие на пазара на културно-историческите ценности.

Развитие на културно-туристическата инфраструктура.

Стимулиране на връзките на съвременното изкуство с КИН.

Стимулиране на спонсорството, дарителството и партньорството (участието в съвместни проекти). Особено внимание трябва да се отдели на добрия пример. Често едно, макар и малко дарение или участие от престижна организация или личност, инициира поток от средства.

Стимулиране на колекционерството и ценителството във всичките му форми. Не бива да се забравя, че в основата на почти всеки музей стои нечия колекция. Ако няма благодатна почва за развитие на ценителството,

ще се прекъсне естествената връзка между обществените институти и отделните хора както по отношение на събирателството, така и по отношение на социализацията.

Предотвратяване на престъпленията, свързани с унищожаването на културни ценности и паметници на културата, и с незаконния им износ.

Санкциите не са добро решение. Трябва да се работи в посока на превенцията. От възпиране трябва да се върви към ново отношение спрямо КИН.

Развитие на КИН в посока на отварянето ни към света.

Популяризиране на КИН на Балканите, в Европа и света.

Развитие на културния и научния обмен.

Приоритетно отношение към страните с българска диаспора.

Синхронизация на вътрешното право с Европейското законодателство.

ПРИОРИТЕТИ

Основните цели са базата, от която изкрystalизират основните приоритети.

В контекста на гореизложените основни цели ПРИОРИТЕТИТЕ са:

Много внимателно трябва да се прецени докъде Министерството на културата (МК) се явява най-подходящата институция за прилагане на политиката в областта на КИН.

С оглед практическото прилагане на общественото начало е нужна една държавно-обществена независима специализирана структура (съвет, агенция, палата или др. за КИН) с точно регламетиран статут и правомощия.

Тя далеч по-стабилно и всеотдайно би работила за КИН без да се влияе от политическата нестабилност. Разбира се, инспекциите ще си останат прерогатив на МК.

Оптимизиране на системата за управление. Когато става дума за управление, трябва да се изясни - управление на какво и как.

Старата система е предназначена за управление на опазването, а новата следва да осигури и устойчивото развитие в новите условия.

Старата система е разработена при други принципи и цели. С оглед на демократизацията, демонополизацията и децентрализацията, структурата на управление следва да се реформира.

Тук трябва да се работи в посока на автономност на органите и разработване на ниското управление (Решенията да се взимат на възможно най-ниското ниво при пълна отговорност.). Това ще даде възможност за оперативност и ефикасност на управлението.

Така Министерството на културата ще се разтовари от много неприсъщи му в новата среда функции, а националните институти ще имат нужната самостоятелност, която пък стои в основата на активността.

За да бъде ефективна така реформираната система на управление, трябва адекватно да се преустрои и системата за финансиране и отчетност.

Финансовата автономност стои в основата на самото управление.

Нужно е да се създаде и специален финансов фонд за дейностите в сферата на КИИ. Разпореждането със средствата му следва да бъде най-прозрачно и адекватно. Подходяща за тези цели се явява общественно-държавната структура упомената по-горе.

Неотложно нужна е квалификацията на кадрите, съобразно новите форми на маркетинг, мениджмънт и навлизането на новите технологии.

Онези, които не могат да се квалифицират съобразно новите предизвикателства, трябва да отстъпят място на младите специалисти.

Въвеждането на система и механизми за категоризация на културните ценности е неминуемо. Само въз основа на точна категоризация може да бъде налаган адекватен режим във всички дейности, свързани с КИИ.

Тук трябва да се въведе следната система на приоритети:

С най-голям приоритет следва да бъдат защитените територии (резервати). Чрез обявяването на подходящи зони за защитени територии, държавата ги поставя под тотален контрол и минимализира всички рискове по тяхното опазване.

Следващи по приоритет трябва да бъдат защитените обекти - подвижни и недвижими (паметници на културата). Категориите тук е нормално да бъдат общоприетите в света - според значението на ценностите. Защитените обекти следва да се категоризират като:

Паметници със световно значение;

Паметници с национално значение;

Паметници с местно значение;

Паметници с ансамблово значение (за информация).

С най-нисък приоритет остават културните ценности, които не са попаднали в горните нива на защита. Те също следва да бъдат в полезрението на охраната на обществения интерес, но в различен контекст например регистрационен износен режим.

За обективизация на категоризацията трябва да се предвиди възможност за независими експертизи и съдебен контрол.

За максималната охрана на обществения интерес следва, поне в началото, категоризацията да бъде задължителна, но не фиксирана в определени срокове.

Категоризацията, обаче, следва задължително да предхожда сделките с културни ценности. (Сделките с некатегоризирани ценности трябва да бъдат третираны като незаконни.)

Въвеждането на адекватни режими по основните дейности - опазване, популяризиране и разпространение въз основа на статута, получен при категоризацията е особено важно.

Тук следва да се работи в посока на устойчивото развитие на КИИ.

Наложително е режимът по издирването да гарантира научната страна и опазването на ценностите.

Важно е да изясним, че защитен статут и съответен режим не означава смяна на собствеността! Такава може да бъде наложена само когато се касае за изрично посочените в конституцията защитени територии - резервати.

В изключителни случаи, когато действията на собствениците са периодични и водят до реално увреждане на защитените обекти, може да се предвиди механизъм за отчуждаване, който следва да е съобразен с вътрешното и международното право.

Въвеждането на подходяща регламентация и на осигуряващите и свързаните с КИН дейности е наложително за тяхното развитие.

В полето на осигуряващите дейности попадат обучението и атестацията на кадрите, застраховките на ценностите и свързаните с тях дейности, както и други дейности, осигуряващи основните.

В полето на свързаните дейности попадат културния туризъм, рекламно-издателската, производствената (макети и копия) и др. дейности.

Равнопоставеността (на собствеността и инициативите) в сферата на КИН следва да бъде въведена на практика чрез адекватна регламентация.

Равнопоставеността е гаранция за съществуването на конкуренцията. Последната пък стои в основата на качеството.

Ако искаме качествено опазване и устойчиво развитие в сферата на КИН, трябва да поставим в основата равнопоставеността.

Неприкосновеността на частната собственост пък е гаранция за реалната социализация на ценностите - частна собственост и охраната на обществения интерес.

Новата социокултурна ситуация налага и новите отношения.

Въвеждане на информационна система на всички нива в сферата на КИН. (Освен регистрите (на КИЦ със защитен статут), в информационната база следва да намерят място всички участници в дейностите, самите дейности и резултатите от тях. Системата трябва да има специален раздел за откраднати ценности.)

Актуалната информация стои в основата на всяко управление. Тя е ключов фактор за навременни и адекватни решения във всички направления.

Ниските нива на тази система трябва да се организират в подсистема за мониторинг, която да следи актуалното състояние на паметниците на културата.

Разработването и прилагането на адекватни механизми за мониторинг и контрол е неотложно. Предвид, че за изграждането на електронната информационна система ще е необходимо време и средства, наложително е в началния етап системата да се дублира на хартия.

След изграждането на информационната мрежа постепенно данните ще

бъдат въведени и хартиените носители ще останат само на ниво първични документи.

Механизмите за мониторинг и контрол трябва да обхващат всички нива, като информацията и контролът се съсредоточат в един оперативен център, който следва да бъде подструктура на обществено-държавния орган за управление на КИН.

Разработването на система за стимулиране на собствениците, участниците и спонсорите в дейностите свързани с паметници на културата стои в основата на тяхната последваща активност. Тук трябва да се търси съчетаване на данъчни преференции, субсидий, съучастия и др. форми на стимулиране.

Икономизирането на дейностите свързани с КИН е не просто решение на финансовите проблеми, а устойчиво решение. Навлизането на бизнесът в КИН осигурява нарастващи във времето инвестиции. От друга страна повечето инвестиции водят до по-добро опазване и развитие на КИН. Разбира се необходимо е да се преглътне комерсиализацията, но тя е много по-малък компромис в сравнение обратната страна - компромиси със самото опазване и развитие на КИН.

Всичко казано до тук следва да се приложи с необходимата специфика и за опазването и развитието на нематериалните форми на културното ни наследство. Последните трябва да бъдат уместно съчетавани при популяризирането и разпространението с материалните. Според ситуацията вписването на материалните в контекста на нематериалните или обратното ще доведе до цялостното им представяне и възприемане.

Изложеното тук трябва да намери място в една цялостна нормативна база в областта на КИН.

Нормативната база следва да продължи заложеното в конституцията.

Синхронизацията с външното и вътрешното право трябва да залегне като принципен момент при разработката. У нас е налице както пресищането с нормативни актове (в едни сфери), така и липсата на такива (в други сфери).

Законите са стабилни правни инструменти, но са с дълъг процес на разработка и промяна. Оптималното решение е съчетаването на добра законова регламентация и адекватното и детайлизиране с подзаконови актове.

В процеса на преход неминуемо ще се наложи да се доработва нормативната база и затова е необходимо да се предвиди механизъм за това в самата нея. Основен принцип в тези процеси трябва да бъде участието на всички заинтересовани страни.

Тъй като в момента ситуацията е извънредна и правителството цели да въведе някакъв ред на всяка цена, то задължително в предложения проект трябва да намерят място основните принципи, цели и приоритети.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След консенсуса (на кръглата маса) за политическата реформа следваше да има такъв и за икономическата, социалната и културната. За съжаление това не последва.

Многократните промени в политическите пластове на обществото и съответно на целите и приоритетите на политическите групировки и партии не се отразиха положително на реформата като цяло и в частност на тази в сферата на КИН.

Болезнените процеси и безвластието у нас пораждат изкушение към авторитаризъм. Проекция на последния е опитът за решаване на проблемите в сферата на КИН чрез концентрация на власт в лицето на държавния монопол.

Реформата не трябва да се основава само на анти принцип, а позитивно. Когато сме против нещо, ние трябва обосновано да го заменим с нещо друго, а не просто да го отхвърлим и разширим вакуума.

Крайно време е да се преодолее двуполусният модел на всички нива. Анормалното противопоставяне и насъскване не е в полза на обществото. Крайните решения са неустойчиви и вещаят кризи. Крайното мислене е безплодно.

В основата на фундаменталните проблеми в сферата на КИН стои липсата на реформа.

В хода на протичащата реформа в останалите сфери и реформиращите се обществени отношения, последните са във все по-рязко противоречие със съхранилото се статукво в КИН (фактическия държавен монопол от времето на социализма).

Докато в множеството други сфери обществените отношения бяха предхождани от една процедурна (нормативна) реформа тук е обратното. Процедурната реформа отсъства, а обществените отношения отдавна я изискват.

Реформата в КИН трябва да възобнови прекъснатата традиция на развитие на частната собственост и инициатива в тази толкова близка до обществото сфера, а чрез точен регламент и ефективни механизми за контрол да гарантира както основните конституционни права на гражданите, така и охраната на обществения интерес.

Нужно е да се отчете реалността и да се урегулират основните моменти свързани с опазването и развитието, глобалното и националното, общественото и частното.

Ние очертахме императивите на реформата:
ДЕМОКРАТИЗАЦИЯ и участие на гражданското общество.
ДЕМОНОПОЛИЗАЦИЯ и развиване на пазарните отношения.
ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ и насърчаване на предприемчивостта.

За съжаление у нас все още не е напълно осъзнато, че демокрацията означава комплекс от права и отговорности. Това е съчетано с парадокса - съсредоточване на много власт от страна на държавата и паралелен властови вакуум в много области.

Основните моменти на консолидацията на демокрацията у нас се свеждат до стабилизиране както на демократичните институции, така и на държавните, икономическите и социалните структури, от които най-силно зависи стабилността на демокрацията.

За днешната действителност у нас е характерна липсата на комплекса: средна класа-гражданско общество.

Това е обяснимо, тъй като именно средната класа е в основата на гражданските структури на обществени начала.

Развиването на граждански структури без средната класа е трудно и бавно. Липсват както финансовите възможности на средната класа, така и характерната и свобода на мислене.

Това се явява и един от основните проблеми на прехода и в частност на този в КИИ у нас.

Демонополизацията у нас все още не означава приватизация на КИИ, въпреки че в Европа има такива практики.

На този етап държавния монопол ще се замени с равнопоставеност на собствеността и инициативите (дейностите) в сферата на КИИ.

Разбира се, някои ще повдигнат болезнения въпрос - Как бяха напълнени музеите? и ще поискат реституция на ценностите в тях. Решението тук е твърде сложно, защото в повечето случаи собствениците са били принуждавани да даряват своите ценности. Засега обществените нагласи също не подкрепят такова решение.

Децентрализацията не означава анархия. Последната няма почва в днешния свят.

Децентрализацията е нужна до онова ниво, което да позволи оптимизация на управлението, да даде така нужната автономност на културните институти и да позволи пълноценната изява на новите мениджъри.

Основен момент в децентрализацията е създаването на независим държавно-обществен орган, който да провежда политиката в сферата на КИИ у нас. Само така би се гарантирала нужната приемственост и стабилност в дейностите по издирване, опазване, популяризиране и разпространение на КИЦ.

Представените тук основни насоки трябва да се доразвият и поставят в основата на една “Стратегическа Програма за Опазване и Устойчиво Развитие на Културно-Историческото Наследство в Република България”.

Последната ще обхване основните процеси на реформата и реструктурирането в тази сфера.

Нормално е общата стратегия да не може в детайли да обхване и разгледа всички проблеми в различните направления.

Това изисква разработването на отделни стратегии за развитието на музеите, културния туризъм, културния обмен и новите технологии.

Базиран на общата стратегия, тези специализирани стратегии ще доразвият очертаните приоритети в едни детайлни програми за съответните направления.

При разработката преобладаващо участие тук ще имат специалистите, които в последствие ще ги реализират.

Добре би било да се разработят и регионални програми за опазване и устойчиво развитие на КИН. Особено важно е това за регионите с богато културно наследство. Прякото участие на местните власти е гаранция за адекватното отношение от страна на обществеността (на местно ниво), което е особено важно за бъдещото развитие.

Стратегии от най-ниско ниво следва да бъдат разработени и за общините наситени с паметници на културата. Така местното население ще бъде пряко ангажирано в опазването и развитието на КИН, а в немалко случаи ще се решат социални и др. проблеми.

При настоящата работа екипът ни бе обединен от каузата за опазване и устойчиво развитие на КИН. То трябва да бъде осъзнато като национален капитал, който следва да бъде в основата на една модерна индустрия.

Нашата мисия е да бъдем непосредствената връзка между държавния, обществения и частния сектор в тази сфера, а нашата амбиция е да ги обединим за пълноценното издирване, опазване и популяризиране на Културно-Историческото ни наследство.

ПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

“Българска национална доктрина”
Авторски колектив за БНД, “Знание” ЕООД, 1997

“Българската национална идея” /актуални проблеми/
О. Загорев, “Знание” ЕООД, 1994

“Балкански етюди”
В. Станков, Фондация “Потенциал”, 2001

“Културното наследство срещу демокрацията и пазара” /България 1989-1998/
Ж. Владимиров, “Софийски новини” ООД, 1999

“Стратегии за развитие на музейната дейност в България”
Е. Сачев, СУБ, 2001

“Музейната политика”
Е. Сачев, СУБ, 2001

“Социомузейна култура” /речник/
Е. Сачев, “Петекстон” ООД, 2002

“Международни договори на България” (I, II и III част)
“Алма” ЕООД, “ЮС Контракт” ЕООД

“Международноправна закрила на културните ценности и обекти”
Е. Александров, “Наука и изкуство”, 1980

“Културно-исторически ценности” /правни аспекти/
В. Божиков, Н. Янков, ИК Сфера, 1998

Списание “Куриер на ЮНЕСКО”
Комитет на ЮНЕСКО

Списание “Музеи и паметници на културата”
КК

Списание “Археология”
АИМ - БАН

Списание “Анали”
РИА “Арно и анали”

Вестник “Капитал”

Вестник “168 часа”

Вестник “Арх и арт борса”

Вестник “Култура”

Вестник “Труд”

Вестник “Монитор”

Вестник “Дневник”

Вестник “Сега”

СЪДЪРЖАНИЕ:

ВЪВЕДЕНИЕ - 3

КИН - ПРЕДМЕТ / ПОНЯТИЯ - 4

КИН - ДОСЕГАШНО РАЗВИТИЕ - 5

КРАТЪК ОБЗОР - 5

ПРЕХОДЪТ ОТ ТОТАЛИТАРИЗЪМ КЪМ ДЕМОКРАЦИЯ - 9

КИН - СЪВРЕМЕННИ ТЕНДЕНЦИИ - 23

СВЕТЪТ - 23

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА - 24

ЮНЕСКО - 25

ЕВРОПА - 27

КИН - БЪДЕЩО РАЗВИТИЕ - 29

РАЗВИТИЕТО В НАЦИОНАЛЕН, ЕВРОПЕЙСКИ И

СВЕТОВЕН АСПЕКТ - 29

НОВАТА ПОЛИТИКА В СФЕРАТА НА КИН - 31

ПРИНЦИПИ - 35

ЦЕЛИ - 36

ПРИОРИТЕТИ - 38

ЗАКЛЮЧЕНИЕ - 42

ПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА - 45

СЪДЪРЖАНИЕ - 47

АСОЦИАЦИЯ АРХЕА

приема всички идеи и предложения относно

**СТРАТЕГИЯ ЗА ОПАЗВАНЕ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ**

ЗА КОНТАКТИ:

0489 48984

0488 77858

arhea@mail.com

<http://archaeology.zonebg.com>